

با گسترش فضاهاى مجازى و اينترنتى

# پسوند «مجازى» سايه سر تمام ابعاد زندگى امروزي



ثريا عبداللهى فر



شبکه‌های اجتماعی و تأثیرگذاری آن‌ها بر زندگی فردی و اجتماعی، این روزها یکی از مباحث داغ و بعضاً نگران‌کننده‌ی محافل خانوادگی و اجتماعی شده است. افزایش شبکه‌های اجتماعی و تعداد روز افزون کاربران آن‌ها، روزانه موجی از اطلاعات در ابعاد مختلف خبری، فرهنگی، اجتماعی، علمی و طنز و سرگرمی منتقل می‌کند که نیاز به یک مدیریت جدی در این حوزه را ملموس کرده است.

در یک تعریف ساده می‌توان گفت: شبکه‌های اجتماعی متشکل از افراد (یا سازمان‌ها) هستند که توسط یک یا چند نوع علاقه خاص، به هم گره خورده‌اند. وابستگی‌هایی مثل دوستی، خویشاوندی، منافع مشترک، تبادل مالی، علاقه خاص به یک موضوع و باورهای مشترک، دانش و هنر و ... از جمله مواردی است که گروه‌های متعددی در شبکه‌های اجتماعی ایجاد کرده است. تجزیه و تحلیل شبکه‌های اجتماعی و تحلیل تئوری‌های موجود نشان می‌دهد که اصلی‌ترین نکته

در هر شبکه‌ای، روابط است و از آن‌جا که درک و فهم این روابط در سطح گسترده، بسیار مشکل و غیرممکن است، تحلیل شبکه‌های اجتماعی نیز کاری بسیار دشوار می‌باشد چرا که امروزه شبکه‌های اجتماعی در بسیاری از سطوح، از خانواده تا سطح کشوری و بین‌المللی، فعالیت داشته و نقش مهمی در تعیین راه حل مشکلات یا ایجاد آن‌ها دارند. به اعتقاد بسیاری از جامعه‌شناسان، شبکه‌های اجتماعی

**ظهور و توسعه حیرت‌آور رسانه‌های نوین در دنیای کنونی در سراسر جهان در حال گسترش است که مهم‌ترین شکل و آشکارترین آن شبکه‌های اجتماعی مجازی است**

محصول همگرایی سه فرآیند تاریخی مستقل اعم از انقلاب اطلاعات، تجدید ساختار سرمایه‌داری و اقتصاد متکی به برنامه‌ریزی و نهضت‌های فرهنگی دهه ۱۹۶۰ می‌باشد که نخستین بار مفهومی با عنوان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با قالب امروزی را در سال ۱۹۶۰ در دانشگاه ایلی نویز در ایالت متحده آمریکا مطرح کرد.

### مفهوم علمی شبکه‌های اجتماعی

تاکنون تعاریف گوناگونی از شبکه‌های اجتماعی اینترنتی یا مجازی ارایه شده است. آخرین تعریفی که دقیق‌تر به نظر می‌رسد می‌گوید: شبکه‌های اجتماعی اینترنتی عموماً سرویس‌های مبتنی بر وب هستند. سرویس آنلاین، پلتفرم یا سایتی محسوب می‌شوند که مردم در آن‌ها می‌توانند، نظرات، علاقه‌مندی‌ها و در یک کلام، محتوا ایجاد و با دوستان و سایرین به اشتراک بگذارند.

امروزه شبکه‌های اجتماعی ساکن‌دار اقیانوس پرتلاطم اینترنت هستند و در کشور ما نیز از این دست شبکه‌ها بسیار فعال شده‌اند و هر روز نیز در حال گسترش هستند و تلاش دارند به دور از حواشی و مشکلات اخلاقی و اجتماعی موجود در برخی شبکه‌های اجتماعی غربی، برای کاربران ایرانی محیطی جذاب و مناسب را فراهم کنند.

### کاربران فضاهای مجازی در ایران

یافته‌های پژوهشی در خصوص کاربران شبکه‌های اجتماعی نشان می‌دهد که براساس یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی در ایران می‌باشند. بر اساس یافته‌های این پژوهش همچنین شبکه‌های اجتماعی اینستاگرام، کلوب، فیسبوک، لینکدین، تویتر و تلگرام پرکاربردترین شبکه‌های اجتماعی در کشور هستند.

در حال حاضر بیش از ۱۰۰ شبکه اجتماعی مبتنی بر وب در ایران در حال فعالیتند که بر اساس آمارهای ارائه شده، گفته می‌شود میانگین حضور ایرانی‌ها در برخی از این شبکه‌ها به ۳۰ دقیقه در روز می‌رسد.

### کاربر ۱۳ میلیونی تلگرام در ایران

به گزارش ایسنا، طی ماه‌های گذشته این گونه اعلام شده که برخی شبکه‌های اجتماعی خارجی از جمله تلگرام در ایران بالغ بر ۱۳ میلیون کاربر دارند. با این حال تاکنون آماری رسمی از میانگین مدت‌زمانی که ایرانی‌ها در شبکه‌های

با گسترش این شبکه‌ها ارتباطات خانوادگی و صلح‌رحم کاهش یافته و سرانه مطالعه غیررسمی یعنی مطالب غیر از کتاب و مقالات، بالا رفته است

اجتماعی خارجی صرف می‌کنند، منتشر نشده است. اما درباره شبکه‌های داخلی این گونه عنوان شده که میانگین حضور در برخی از این شبکه‌ها به ۳۰ دقیقه در روز می‌رسد. البته طبق آمارهای اعلام شده، میزان حضور ایرانی‌ها در برخی از این شبکه‌ها بین سه تا پنج دقیقه در روز نیز هست. نکته دیگر آن‌که با نگاهی گذرا به سهمی که کاربران ایرانی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی خارجی دارند، متوجه استفاده به نسبت زیاد ایرانیان از این شبکه‌ها می‌شویم. به عنوان مثال صفحاتی که در یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های اجتماعی وجود دارد گویای آن است که بیش از دو میلیون ایرانی کاربر آن هستند یا طبق آمارها یا تحلیل‌های منتشر شده ۱۰ درصد جمعیت ایران در یک شبکه اجتماعی مبتنی بر محتوای تصویری حساب کاربری داشته و به فعالیت می‌پردازند.

### کابرن شبکه‌های اجتماعی

طی گفتگو با جمعی از کاربران همشهری از شبکه‌های مجازی، نتیجه‌های قابل توجهی حاصل

شد. تشکیل گروه‌های مختلف خانوادگی، دوستانه، همکاری، فامیلی، علمی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، تبلیغاتی و ... در فضاهای مجازی روابط اجتماعی را وارد عرصه و شکل و شمایل جدید و خاصی نموده است. ارسال پیام‌های چندرسانه‌ای (فیلم و عکس) هم یکی دیگر از جاذبه‌های این شبکه‌ها است که تاثیر مهمی در افزایش کاربران و مخاطبان آن داشته است. امنیت داده‌های شخصی، تنظیمات ساده، حفظ حریم خصوصی، کاربری آسان و سادگی استفاده و شرایط راحت عضویت‌های گروهی از جمله جنبه‌هایی است که میزان استفاده از یک شبکه اجتماعی را تعیین می‌نماید.

برخی کاربران اینترنتی در چند شبکه اجتماعی عضو هستند و روزانه به این سایت‌ها سر می‌زنند و اکثر امکانات آن‌ها را به کار می‌گیرند و برخی دیگر ممکن است تنها در یک سایت عضو باشند و هر از چندگاهی تنها به صفحه شخصی خودشان مراجعه کنند. بین این دو گروه نیز کاربران اینترنتی بر حسب میزان و نوع استفاده‌شان از شبکه‌های اجتماعی، در طیف وسیعی قرار می‌گیرند. در یک دسته‌بندی، کاربران شبکه‌های مجازی به کاربران ماهر، کاربران فراغتی، کاربران به دنبال سرگرمی و کاربران تجاری تقسیم شدند.

### نتیجه یک پژوهش در گرگان؛ شبکه‌های مجازی رسانه‌های پیشرو در اطلاع رسانی

آنچه که شبکه‌های اجتماعی برای سبک زندگی‌های ما به ارمغان آورده است در جنبه‌های بسیاری قابل بررسی و ارزیابی است، چرا که مسلماً استفاده از این فضاها بسیاری از روابط را تحت الشعاع قرار می‌دهد و تاثیرات شگرفی در زندگی‌های فردی و اجتماعی دارد که این موضوع را با برخی از کارشناسان مربوطه بررسی کردیم.

دکتر افشین بزّی؛ مهندس فناوری اطلاعات و ارتباطات و مدرس دانشگاه، جایگاه شبکه‌های اجتماعی و فضاهای مجازی را در ارتباطات اجتماعی این‌گونه ارزیابی می‌کند: «ظهور و توسعه حیرت‌آور رسانه‌های نوین در دنیای کنونی در سراسر جهان در حال گسترش است که مهم‌ترین شکل و آشکارترین آن شبکه‌های اجتماعی مجازی است. این شبکه‌ها بخشی از رسانه‌های اجتماعی هستند که بسیار در ارتباطات میان انسان‌ها، سازمان‌ها، گروه‌ها و لایه‌های مختلف اجتماعی در حال گسترش و نفوذ است. شبکه‌های مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی را به‌وجود آورده‌اند و با این‌که عمر چندانی ندارند، توانسته‌اند به خوبی در زندگی مردم تغییر ایجاد کنند. حضور در این شبکه‌ها بدون آگاهی خسارت و عواقب بدی را به‌دنبال

خواهد داشت. افزایش کمی و کیفی استفاده از این شبکه می‌تواند ارتباطات اجتماعی را در دنیای واقعی تحت تأثیر قرار دهد. زندگی خود را نباید فدای این شبکه‌ها کنیم و خود را درگیر حجم زیاد اختیار راست و دروغ نماییم. به اعتقاد برخی از پژوهشگران اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی از اعتیاد به مواد مخدر بدتر است. رسانه‌ها نقش زبان جامعه را ایفا می‌کنند، همان‌گونه که زبان، یک نعمت بزرگ الهی است که وجود آن صدها و هزاران نیاز ارتباطی انسان را تأمین می‌کند، رسانه‌ها نیز در زندگی اجتماعی همین نقش را دارند و نیازهای ارتباطی جامعه را پاسخ می‌دهند. بنابراین برای داشتن یک زندگی آنلاین مسالمت‌آمیز در شبکه‌های مجازی، باید امکان تعاملات صحیح کاربران را فراهم آورد.»

به نظر این پژوهشگر، شبکه‌های مجازی اجتماعی به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند فرهنگ را تحت تأثیر قرار دهد. شبکه‌های مجازی، گفتگوی میان فرهنگ‌ها را بسیار آسان کرده و موجب شده تعداد بی‌شماری از افراد با فرهنگ‌های مختلف به تعامل و تبادل اطلاعات بپردازند و از طرفی این شبکه‌ها بطور غیرمستقیم بر ذوق، سلیقه، الگوها، نیازها و ارزش‌های افراد، اثر می‌گذارد. به‌عنوان مثال کالاهای فرهنگی همچون فیلم، موسیقی، عکس و ... به راحتی در این نوع شبکه‌ها مبادله می‌شود و هرچه با هویت ملی، دینی و انقلابی ما مطابقت داشته باشد، ارزشمندتر و هرچه فاصله داشته باشد، خطرناک‌تر است.

با ظرفیت گسترده‌ای که این شبکه‌ها دارند دائماً در حال ارائه محتوا و مطالب جدید در زمینه‌های مختلف چه مثبت و چه منفی است و با توجه به این‌که مردم بیشتر از این فضاها اطلاعات می‌گیرند، پس برای وارد شدن به شبکه‌های اجتماعی، باید اجتماعی بود. تهدید اخلاق، عقلائیّت، هویت ملی، هویت دینی، هویت انقلابی، سرمایه‌های اجتماعی، نظم اجتماعی، سبک زندگی، خانواده، تعاملات فرهنگی، بهداشت جسمی، بهداشت روانی همه این موارد از اهم مواردی است که بسیاری از کارشناسان و صاحب‌نظران در استفاده از شبکه‌های مجازی اجتماعی هشدار داده‌اند. محیط فرهنگی جامعه، عمیق‌ترین، پدیده‌ترین و بلندترین تأثیر را بر رفتار اجتماعی اکثریت اعضای یک جامعه می‌گذارد و باید گفت شبکه‌های مجازی به یک محیط زیست مجازی تبدیل شده و هرچقدر آلوده باشد، سلامت افراد را بیشتر به خطر خواهد انداخت.

دکتر بزی ادامه داد: شبکه‌های دیجیتالی حامل محصولات مختلف فکری و فرهنگی هستند که می‌توانند بر ذهن، فکر و قلب مخاطبان خود تأثیر گذاشته و آلوده کنند. از طرفی هم می‌توانند برای رشد خردورزی، تقویت عقل و اندیشه و افزایش دانش و بینش انسان‌ها مورد بهره‌برداری

قرار گیرند. باید گفت در نهایت این ما هستیم که از رسانه‌ها، ابزار ارزشی یا ابزار ضد ارزشی می‌سازیم. فرهنگ ما، ظرفیت‌ها و ارزش‌های بی‌شماری دارد که می‌توان با اتکا به آن در شبکه‌های مجازی به‌طور پویا حضور داشت. البته ذکر این نکته ضروری است که باید نظارت وجود داشته باشد تا به عنوان بستری مناسب بتوان در جهت ارتقای سطح آگاهی جامعه از این فناوری‌ها استفاده نمود. امروزه پسوند مجازی وارد همه ابعاد زندگی ما شده است. دانشگاه مجازی، سازمان مجازی، تیم مجازی، گروه مجازی، سبک مجازی، کسب و کار مجازی و... و می‌توان با استفاده از ظرفیت‌های زیادی که این فناوری‌های مجازی ایجاد نموده، با مدیریت عالمانه از آن‌ها در راستای آموزش و یادگیری و فرهنگ‌سازی استفاده کرد.

وی همچنین در خصوص تأثیرات منفی استفاده از این شبکه‌ها گفت: آسیب‌های مخرب اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی یکی از اثرات منفی این فناوری است. این فناوری به لایه‌های مختلف از جمله کار، زندگی، خانواده، اوقات فراغت و ... راه یافته است و استفاده نادرست از آن می‌تواند به این لایه‌ها ضربه‌های جبران‌ناپذیری وارد کند. به عنوان مثال اپلیکیشن‌های مختلفی چون اینستاگرام، واتس‌آپ، وی‌چت، تانگو، وایپر، تلگرام و ... روز به روز چه از نظر کمی و چه کیفی در حال توسعه است و به دلیل تکثر و تنوع و قابلیت‌های متعدد نرم‌افزاری، جذابیت‌های زیادی را فراهم

**شبکه‌های دیجیتالی حامل محصولات مختلف فکری و فرهنگی هستند که می‌توانند بر ذهن، فکر و قلب مخاطبان خود تأثیر گذاشته و آلوده کنند**

نموده و با استقبال وسیعی از کاربران مواجه شده است. اما درج کامنت‌های غیراخلاقی، توسعه مد و فشن‌های مغایر ارزش‌های ما، ساخت انواع استیکرهای غیر اخلاقی از جمله همجنسگرایی، پخش شایعات در خصوص مشاهیر اجتماعی، سیاسی، ورزشی، حذف مرزهای نامحرم و محرم، درج عکس‌های شخصی و خانوادگی، انتقال ارتباطات دوستانه و صمیمیت‌های مجازی به فضای واقعی، سرقت‌های علمی و ادبی، خانواده‌گریزی، ترویج فساد، جولانگاه هویت‌های جعلی و در نهایت ایجاد هیجان‌های کاذب از جمله آثار مخرب این شبکه‌هاست.

و اما شیوه‌های پیشنهادی بیهیبه سازی استفاده از این فضاها. امروزه مردم کمتر از رادیو و تلویزیون اطلاعات می‌گیرند. طبق پژوهشی که بنده در سال ۱۳۹۴ در شهر گرگان در خصوص میزان استفاده از رسانه‌ها در بین دانشجویان انجام دادم، نتایج این تحقیق میزان استفاده شهروندان از انواع رسانه‌ها را به ترتیب شبکه‌های مجازی اجتماعی، ماهواره، سایت‌های خبری، تلویزیون،

روزنامه، رادیو و مجله نشان داد. این نتایج نشان‌دهنده آن است که چه بخواهیم و چه نخواهیم در میان این شبکه‌های جهانی قرار گرفته‌ایم و باید تا جایی که امکان دارد نسبت به بالا بردن سواد رسانه‌ای شهروندان تلاش کرد تا نوعی خودکنترلی را در استفاده بهینه از این فناوری ایجاد نمود. از طرفی جایگاه سازمان‌ها و نهادهایی چون آموزش و پرورش، وزارت علوم، صدا و سیما، پلیس فتا و نهادهای فرهنگی نیز در این فرایند بسیار پراهمیت است تا با مهندسی این فضاها و انجام برنامه‌های علمی و عملی و سیاست‌های مشخص بتوان به سمتی پیش رفت که از فرصت‌های بی‌شمار این فناوری استفاده نمود. پس نگرش ما باید به این فناوری‌ها، فرصت محور باشد و مسلماً برخورد بی ضابطه می‌تواند مشکلات ما را در حوزه آسیب‌های نوپدید، دو چندان نماید.

### ضرورت تدوین برنامه جامع کشوری به منظور پیشگیری از بحران‌های اینترنتی

محترم قلی‌پور، کارشناس ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی و مدرس دانشگاه نیز طی اظهار نظری شبکه‌های مجازی را جایگزین مناسبی برای ارتباطات خانوادگی و اجتماعی با توجه به مشغله‌های زندگی امروزی می‌داند اما زیاده‌روی در استفاده از این ابزار را نیز مخرب و آسیب‌زا برمی‌شمرد.

وی استفاده از استیکر به جای کلمات در گفتگوهای شبکه‌های مجازی، رواج بی‌حیایی، املائی نادرست کلمات، ورودی بی‌رویه لغات غربی و رواج ادبیات کوچه و بازی و

وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات  
در حال توسعه شبکه ملی اطلاعات و  
ارائه خدماتی نظیر موتور جستجوی  
بومی و نیز تقویت شبکه‌های  
اجتماعی بومی می‌باشد

رواج ارتباطات به شیوه‌های غربی را از اثرات منفی این شبکه‌ها عنوان و خاطر نشان کرد: ایجاد شبکه‌های اجتماعی داخلی و تدوین برنامه جامع کشوری به منظور پیشگیری از بحران‌های اینترنتی از جمله راهکارهایی است که در این خصوص باید مورد توجه قرار بگیرد.

### آسیب جدی رواج شبکه‌های اجتماعی به نهاد خانواده

دکتر حسین مومنی مدیر کل ارتباطات و فناوری اطلاعات استان نیز طی گفتگویی در خصوص جایگاه شبکه‌های اجتماعی و فضاها مجازی در ارتباطات اجتماعی گفت: امروزه فراگیری اینترنت و فناوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی موجب ظهور فضای مجازی شده که این امر معادلات و الگوهای ارتباطات سنتی، را به هم زده و موجب تغییر در آن شده است. چنین فضایی که به عنوان واقعیت مجازی یکپارچه، در نظر گرفته می‌شود، از ویژگی‌هایی چون بی مکانی، فرا زمان بودن، قابل دسترس بودن همزمان، و برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی،

سیاسی در ارتباطات اجتماعی است.

وی ادامه داد: با گسترش این شبکه‌ها توزیع و مصرف اطلاعات چند رسانه‌ای مانند فیلم و موسیقی افزایش یافته است. ارتباطات خانوادگی و صلہ رحم کاهش یافته و سرانہ مطالعه غیررسمی یعنی مطالب غیر از کتاب و مقالات، بالا رفته است همچنین دسترسی به اطلاعات و اخبار راحت تر شده و سطح آگاهی مردم در زمینه اخبار، آداب و سنن اسلامی و ملی افزایش یافته است که این موارد را می‌توان از کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی برشمرد.

دکتر مومنی خاطر نشان کرد: تاثیرات منفی فضاهای مجازی و آسیب جدی رواج شبکه‌های اجتماعی متوجه نهاد خانواده است و ما شاهد گسترش طلاق، رواج ارتباطات نامشروع خارج از نهاد مقدس خانواده و رواج ازدواج سفید به عنوان ارمغان سیاه غرب در جامعه هستیم و باید برای این امر فکری اساسی بکنیم.

وی ادامه داد: می‌توان با آموزش و فرهنگ‌سازی مخصوصاً در سطح کودکان و نوجوانان از آسیب‌های فرهنگی شبکه‌های اجتماعی جلوگیری کرد و یا آن را به حداقل رساند. همچنین ارائه شبکه‌های اجتماعی بومی با محوریت‌های تخصصی که افراد بتوانند اطلاعات مرتبط با شغل و علاقه خود را دریافت نمایند، از جمله راهکارهایی است که باید برای آن برنامه‌ریزی کرد.

مدیر کل ارتباطات و فناوری اطلاعات استان در خصوص برنامه دولت و سازمان‌های مرتبط برای هدفمندسازی و تقویت کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی خاطر نشان کرد: وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در حال توسعه شبکه ملی اطلاعات و ارائه خدماتی نظیر موتور جستجوی بومی و نیز تقویت شبکه‌های اجتماعی بومی می‌باشد.

گسترش و رواج روز افزون شبکه‌های مجازی و تاثیرات مثبت و منفی آن امروزه بر کسی پوشیده نیست. اینکه این شبکه‌ها چگونه وارد زندگی‌های ما در تمام طبقات اجتماعی شده‌اند و قرار است تا کجا ادامه یابند، بحث مفصلی دارد. اما آنچه که امروز باید به آن توجه شود بررسی راهکارهای افزایش کارکردهای مثبت این فضاها و کاهش تاثیرات منفی آن در زندگی اجتماعی است که نیازمند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مدیران مرتبط با این حوزه می‌باشد.